

□ Подготвил Т. Каранфилов □

„Во случаите на историска поетика надвор од Македонија, карактеристично е и слабото чувство кон типичната херојско-епска форма. А во Македонија, истакнатата традиција непрекинато живее од 14 век до денес, таа е жива од времето на оние млади и стари пејачи кај торовите на локалните господари на покраините, од типот на Крали Марко, на Балшичите во Албанија и сл., до денешниот добродушен и надарен слепец во Охрид, Гелија, од чии вдохновени зборови се појавија епски дела за Илинденските борби, па дури и за настани од најсвежите денови, кои тој добро можел да ги почувствува.“ – пишува бугарскиот етнограф и фолклорист Христо Вакарелски во 1946 година. (Дух и содржина на македонската народна песна“, Македонска мисъл, кн. 3-4, год. 2, 1946)

Христо Вакарелски (с. Момина клисура, 15.XII 1896 – Софија, 25. XI 1979) е етнограф и фолклорист. Од 1919 до 1923 година студирал словенска филологија на Универзитетот „Свети Климент Охридски“ во Софија, а специјализирал словенска етнографија во Варшава во 1925-1927 година. Од 1927 до 1940 година, Христо Вакарелски бил асистент и кустос во Националниот етнографски музеј во Софија. Во 1941-1944 година бил директор на Народниот музеј во Скопје, а потоа бил директор на Националниот етнографски музеј во Софија од 1945 до 1948 година, каде што останал до 1962 година. Основач и претседател на Бугарското природно-научно друштво. Неговите студии и студии го дефинираат како еден од водечките бугарски етнографи и фолклористи во 20 век. Во 1965 година ја добива наградата Хердер.

Денес кога Софија го негира постоењето на македонскиот народ, јазик и историја до 1944 година и тврди дека сето тоа до тогаш било бугарско, што преставува отворен непријателски чин, акт на агресија, најдобра одбрана за Македонија се токму нивните научници кои по Втората светска војна, покрај политичарите го признаваат постоењето на македонски народ,

Меѓу нив е познатиот бугарски етнограф и фолклорист.Христо Вакарелски, кој за време

на Втората светска војна престојувал во Скопје и добро бил запознат со македонскиот народ и неговата народна песна. Две години по завршувањето на војната тој ќе објави статија во органот на „Македонскиот научен институт“ од Софија“, под наслов „Дух и содржина на македонската народна песна“. Иако неможе целосно да избега од дотогашната великобугарска пропаганда, тој за песната на Македонците која ја следи и пред 14 век ќе напише:

„ ...И денес, кога веќе зборуваме за македонскиот народ, и кога овој народ бара да се види сам, без старателски претензии од овој или оној, можеме поцелосно и поодлучно да зборуваме за македонскиот начин на живот и за специфичната македонска народна песна. Овој бит одамна влезе во интересите на бугарската литература, дури и во интерес на руската и српско-хрватската литература. Иако на штета на другите, овие интереси сè уште ја имаат како основа познатата сеславјанска романа, меѓу Бугарите, овој однос секогаш играл рола на едно вистинско чувство за братство меѓу населението на Тунџа, Јантра, Искар, Марица. Места, Струма, Вардар и Бистрица. Ова чувство, меѓу другото, се заснова и на вековните борби, водени заедно за слобода против заедничките непријатели-угнетувачи, било да се тоа Византијци или Латински крстоносци, или Турци или фанариотски Грци. Токму тие братски чувства им дозволија на двајцата, уште пред датумот 1878 година - за некои светла, а за други темна - да го претстават овој живот под етикетата „Бугарски“ (обичаи, песни, приказни и сл.).

Сосема природно, во сето тоа битово творештво се среќаваат и многу слични (или исклучително општи) карактеристики, кои во значителна мера се и универзалнославјански и кои секогаш и насекаде мора да се истакнуваат. Во сите овие случаи, разликите и специфичностите не се кријат. Но, овие специфичности досега не се разгледувани и нивната комплетност и во зависност од сите услови на нивното потекло и развој, за да се утврди нивниот дух во споредба со духот на соодветното творештво во другите славјански поделби.

Што се однесува до народната песна, таа секогаш и насекаде го отсликува внатрешното лице на авторот-народот, и тоа на најчувствителен начин. Токму затоа, за да се придонесе за релативно коректно зацртување на македонската душа и дух, потребно е да се истакне суштината на македонската народна поезија.

Една од најкарактеристичната особина на македонската народна песна е нејзиниот историзам... Кога е збор за историзам во македонската песна, треба да се знае дека тоа воопшто не значи дека е достапен само дефинитивно завршен циклус или поглавје за даден старински заплет. Ова до одреден степен може да се каже за бугарската

народна песна, речиси исто и за српската. И во двата случаи, надвор од јуначкиот историски еп, само спорадично се прибегнува до историско поетизирање во епска форма од чисто народните уметници. Во најдобар случај, народот ги толкува старите историски мотиви утврдени од минатите векови.

Во случаите на историска поетика надвор од Македонија, карактеристично е и слабото чувство кон типичната херојско-епска форма. А во Македонија, истакнатата традиција непрекинато живее од 14 век до денес, таа е жива од времето на оние млади и стари пејачи кај торовите на локалните господари на покраините, од типот на Крали Марко, на Балшичите во Албанија и сл., до денешниот добродушен и надарен слепец во Охрид, Гелија, од чии вдохновени зборови се појавија епски дела за Илинденските борби, па дури и за настани од најсвежите денови, кои тој добро можел да ги почувствува.

... Историчноста на македонската народна песна датира од почетокот на 14 век. Во секој случај, поодредени во тој однос се мотивите за борбите и смртта на родопскиот владетел, владетел на Западнотракиското Беломорие, Момчило војвода (Момчило јунак), убиен пред 1345 г. во тврдината Перитеорион, кај сегашното Буру-кале, недалеку од Ксанти. Друга специфична тема забележана во македонските народни песни на оваа група е името и смртта на кралот Волкашин, убиен кај Чермен кај реката Марица во 1371 година. Богатите кругови на песни ги претставуваат песните за Кесар Новак („Ајдутиот Дебел Новак“) - XIV век. - од Преспа, за Хрељо војвода - Струмица, кој умрел во 1343 година и др. Кралот Марко, син на Волкашин, владеел како турски вазал во Прилеп и бил убиен на Влашко кај Ровине (сега село Ровинари) во 1394 година. Каде појасно, каде поматно во делото на Македонецот се дадени имињата на историските личности од таа ера: Рајак - близок роднина и современик на Момчило, Андреја и Видар браќата на кралот Марко, Милица - нивна сестра, Балша вториот - владетел на Скадар, 1380. Јанош Хунади - унгарски војвода, во 1442 година го поразил Мохамед II во шумата Куновица помеѓу Ниш и Бела паланка, Јан Шекели (John Székely de Szentgyörgy – н.з) - уште еден унгарски војвода од тоа време, жупанот на Темешвар Филип (по 1387 г.) наречен и „Пипо Спано“, управителот на Призрен Лека Дукаѓин (15 век), хероите на познатото Косово како Кнез Лазар, Милош Обилиќ, Вук Бранковиќ и многу други. итн. Оваа редица на одредени историски личности, дадена исто така во одредени историски настани и места, може значително да се надополни со помалку дефинирани и посилено легендарни ликови како Љутица Богдан, регионален владетел во Солун во 14 век, јунакот Дојчин (Болен Дојчин) од Солун, XIV век (?) итн. или помалку одлучни и истрајни бранители на своето христијанство, славјанство, дадени како истоимени борци против ... безмилосната инвазијата на Азијатите. Карактеристични типови на оваа категорија се браќата од Одринско:

... Најверојатно историската традиција во македонската народна песна е многу постара од 14 век. Барем така велат некои историски докази . Имено, уште пред Момчила и Валкашина, византискиот писател Никифор Грегора (1325-1326) поминал низ некои македонски региони и во своите белешки забележал дека ... (луѓето- н.з) што го придружувале пееле стари историски песни. Во литературата се познати обиди да се разгледаат три размислувања во македонската народна песна од востанието на Петар Делијан (1040 г.) или дури моменти од животот и семејните настани на цар Самуила - неговата ќерка Косара и далматинскиот кнез Владимир - 1015 г.

Иако од типот на претпоставки и теории со премала уверливост, овие обиди и случаи недвосмислено говорат дека историската песна била еден од најсилните уметнички факти во народното творештво пред повеќе од седум века. И оваа традиција се покажала толку силна и жива што ги зачувала старите мотиви со завидно изобилство на детали, од кои секоја е историски документ.

Историскиот детаљ и документарноста на македонската народна песна како карактеристична особина има органско преплетување со подоминантната традиција на митските претстави на народот. Во овој поглед, самовилите имаат исклучителна привилегија. Својствено на таа песна е значителното имплементирање на фантастичната балада во историската хроника на опеените настани. Тоа придонесе за слабеење и замаглување на историските факти, но истовремено и зголемување на јуначкиот стил на хероите и нивните подвизи.

Гледано од оваа страна, македонската историска епопеја значително се разликува од српската, која е поконкретно фактичка, со помал баладен превез. Со народното творештво во Бугарија, овој еп е во целосна униформност, разликата се забележува само во квантитативна смисла на варијација. Вреди да се напомене дека во случајот со епската песна во Македонија, митските самовилските мотиви се поблиску поврзани со историските отколку во регионите на Бугарија, каде што самовилскиот круг на балади зазема значителен дел од народната уметноста како независна тема. Извесна разлика и овде може да се нагласат, се разбира, со повнимателно и подетално проучување...

Гледано во светлината на бугарското творештво на народната песна, македонската историска песна појасно се истакнува со својата физиономија. Интересно е што Македонците имаат релативно слаба ајдучка песна. Во својата суштина, овој тип на народна поезија е историски и претставува природна еволуција на творештвото - од јуначко митска до пореална херојска. Природноста се состои во тоа што и во херојскиот еп и во ајдучките песни имаме пред се политичка тема, во која подиректно или поиндиректно се истакнува судбината на сопствениот народ. Чувството за сопственото политичко угнетување е нагласено со целосна свест на обучен борец против турскиот угнетувач. Ајдучкото движење не било специјалитет само на Бугарите на Балканот,

Странџа, Родопите итн. Тоа беше типична појава и на запад и во Македонија. Едни од првите одметници чии подвизи ги прослави народот се Чавдар и Лалуш, синови на Македонија. Подоцна ги имаме песните за исклучително популарниот Кузман капетан (кареман) во Македонија, за познатиот во Бугарија и источна Македонија, син на последната - Иљо војвода, и дебралијката Сирма војвода зазема видно место во македонската народна песна. Има и други случаи од ваков вид. Меѓутоа, македонското народно творештво не создава толку дефинирана ајдучка епопеја како што ја имаме во Бугарија. (За ваква распространета појава не може да се зборува ниту во српскиот фолклор). Тоа не се случи, и покрај достапноста на истите објективни услови до бугарското ослободување - 1878 година. Еден (и суштински) од овие услови беше активното учество во целиот револуционерен систем на организации, одреди, востанија итн. - исто така на синовите на Македонија.

Востаничките соборци „Македонски“, „Македончето“, „Велешанчето“ и други биле регистрирани во речиси секоја акција во тогашните бугарски предели.

Објаснувањето на овој творечки факт не треба да се бара само во околноста што во овие борби свеста на народните маси во границите на Македонија не беше организирана како што беше околу Балканот. Во овој случај, мора да се земе предвид виталноста на херојско-епската традиција во Македонија, која не можеше така лесно да се помести со нови форми...

... Но, иако како релативно спорадична појава, македонската ајдучка песна ја изнесе и зародишната национална и политичка свест на македонското население, што е веќе новиот елемент во историското народно творештво...

(продолжува)

Подготвил Т. Каранфилов